

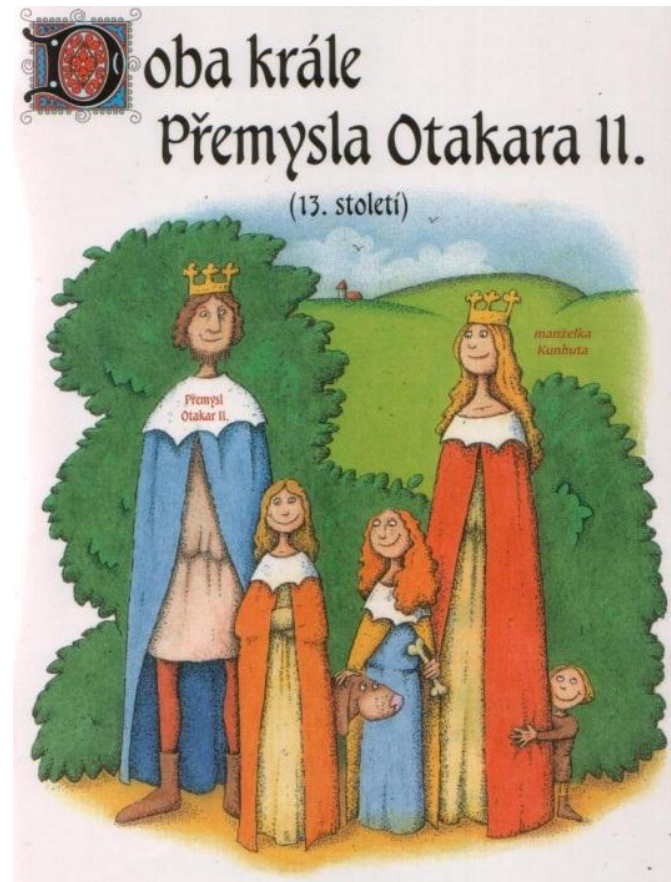
Doba krále Přemysla Otakara II. (13. století)

Převzato a upraveno z textů **Evy Klímové** a **Evy Semotanové**.

Použité ilustrace Jaromír Palme.

Edice Dějiny trochu jinak.

Kartografia Praha, 2003.

Pan Tempora a jeho přátelé se představují

U pana Tomka, kterému se tajně říká Tempora, je velké stěhování. Děti ze sousedství, Michal a Irenka, si přinesly teplé spacáky. Paní Kolmanová jim zabalila kartáčky na zuby, zubní pastu a pekáč plný borůvkového koláče. Co se vlastně děje?

Paní Kolmanová hraje v orchestru a často tráví večery mimo domov. Tatínek, pan Koman, zase jezdívá na služební cesty a přesto že je Michal téměř dospělý, je mu čtrnáct let, o desetiletou Irenku má maminka večer starost. Proto děti tráví večery a někdy i noci u pana Tomka.

Pan Tomek je historik. Žije sám, jen s kocourem Palackým, dlouho už je v důchodu a společnost dětí má rád. Umí moc pěkně a zajímavě vyprávět. Dnes se rozhodl, že bude dětem vyprávět o době českého krále Přemysla Otakara II.

Všechny země Přemysla Otakara II.

„Když byl Přemysl Otakar II. korunován, psal si na listiny titul ‚Otakar, z boží milosti král český, vévoda rakouský a štýrský a markrabě moravský.‘ Ty země mu všechny patřily?“ nakouzl Michal novou kapitolku večerního povídání.

„Přemysl Otakar opravdu vybudoval v Evropě mocnou říši. Proto byl ostatním panovníkům trnem v oku. Často se i dnes setkáme s přesvědčením, že výjimeční a schopní lidé musí být tzv. ‚po zásluze potrestáni.‘ Své země získával postupně,“ odpovídal pan Tempora.

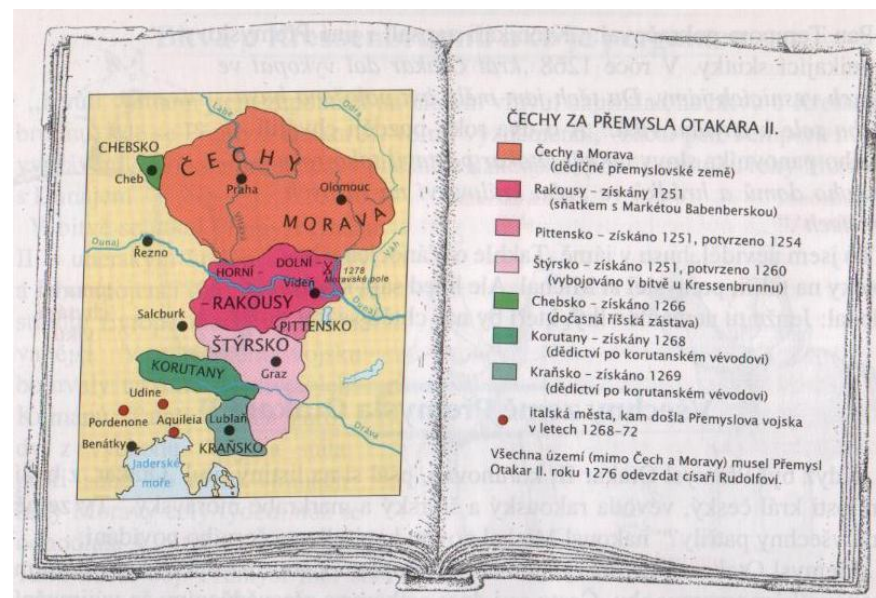
„První byly Čechy a Morava,“ počítala Irenka.

„Čechy a Morava byly jeho **dědičné země**, kde již od knížete Bořivoje po staletí vládli Přemyslovci,“ pokračoval pan

Tempora. Otevřel dějepisný atlas, aby si mohli všechny země ukazovat a pokračoval. „K Čechám patřilo Kladsko, které je dnes v Polsku. Na severu Čech byla součástí království Žitava (dnes německé město Zittau) a její bezprostřední okolí, takže Šluknovský a Frýdlanský výběžek ještě neexistoval. V roce 1251 získal Přemysl Otakar II. Rakousy a Štýrsko s Pittenskem, 1266 Chebsko, 1269 Korutany a Kraňsko a 1270 Furlandsko. Ovládal i některá italská města, např. Udine.“

„Z Lublaně v Kraňsku, vlastně dnes ve Slovinsku, měl jen kousek na chorvatský poloostrov Istrii,“ prohlížel Michal pozorně mapu. „Proto se říká, že říše Přemysla Otakara sahala až k Jadranu!“

„A jak to vypadalo u nás?“ chtěla vědět Irenka. Korutany a Kraňsko jí mnoho neříkaly.

Doma

„Doma bylo rušno. Lidé putovali z přelidněných rovin výš, tak jako za Vladislava II. budovali **nové vesnice**. Káceli lesy a stěhovali se do volných prostor. V nížinách často opouštěli staré, nevyhovující osady a opodál vystavěli jiné, větší. K českým **kolonistům**, jak se těmto odvážlivcům říká, se připojili příchozí z německých zemí, ze Saska, Durynska, z Horního Falce a Chebska, z Rakous nebo Bavorska. Ti se usadili zejména v pohraničních oblastech. Přinesli do Čech a na Moravu nové zvyky a zákony. Krajina se měnila, vznikaly nové vesnice s pravidelným půdorysem.“

„Snad nebyly všechny stejné?“ divila se Irenka. Vždyť u strejdy Davida je blízko hájenky vesnice dlouhá jako špagety a u babičky zase jiná, schoulená, jako by se krčila v hnízdě.

„Byly roztáhlé i v chumlu, větší i menší, ale několik typů se stále opakovalo. Jiné vesnice vznikaly v podhůří, kde se domečky tísnily v hlubokých údolích podél potoků a řek. Další na rovině, kde bylo dost místa, a osady se mohly rozložit do všech stran. Za domečky měli obyvatelé vesnic svá políčka, hezky uspořádaná do pravidelných obrazců. A za nimi se táhly pastviny pro dobytek. Ve větších vesnicích vystavěli kostelíky a zasvětili je Panně Marii, svatému Petrovi, svatému Václavovi, svaté Kateřině nebo jiným světcům.“

„Třeba jako ve Lhotě, kde jsem byla s kamarádkou na chatě u jejích rodičů,“ poznamenala Irenka.

„Jestlipak víte, proč se ta vesnička jmenuje Lhota? Takových je u nás spousta,“ dal dětem pan Tempora hádanku a odešel pro další šálky horké čokolády. Cestou zakopl o Palackého,

který spal na dějepisném atlase. Pan Tempora atlas uklidil; ani si nevšiml, jak Palacký rozzlobeně vrčí.

V obývacím pokoji ho přivítalo nezvyklé ticho. „Nevíte? Lhoty se jmenovaly vesničky, kde byli lidé na čas, na víceletou ‚**lhůtu**‘ (staročesky **lhótu**) osvobození od povinností a poplatků králi a vrchnosti, která pozemky s vesnicí vlastnila. Protože se na stavbě vesnice hodně nadřeli, dostali lhůtu za odměnu. Třeba i dvacet let.“

„Co všechno museli vlastně udělat?“ ptal se Michal. „Odlesnili půdu a zorali pole, to vím. Co potom?“

Co kdyby se Kolmanovi zúčastnili středověké kolonizace

„Představ si, Michale, že by táta s mámou žili za Přemysla Otakara II. na venkově,“ navrhl pan Tempora. „A ty se svou sestrou samozřejmě s nimi. Vydali byste se s ostatními hledat nový domov.“

„Nejdříve by kolonisté na pozemku, který jim přidělil majitel (panovník, velmož nebo církevní hodnostář), vybrali dobré místo. Suché, ale v blízkosti pitné vody. Pak by postavili jednoduché dřevěné chatrče, zčásti zahlobené do země, aby přečkali nejhorší začátky. Táta, chytrý a šikovný mužský, by pomohl celou vesnici vyměřit.“

„Jako geodeti?“ chytil se Michal.

„Ano, pozemek vy se rozdělil na díly podle počtu budoucích gruntů, hospodářství. Část na domy, část na zahrady a pole, část na pastviny, k tomu kousek lesa. K měření by použil provazec, měřící šňůru. Provazec byl původně konopný, ale

Přemysl Otakar II. rozkázal, že každý, kdo vyměřuje půdu, musí mít řetízkový provazec z mědi nebo mosazi, aby se za rosy nebo deště nesrážel a také nerezavěl. Proto se středověká délková míra jmenovala provazec a měřila 24, 8m.“

„Táta by mohl být **lokátorem**,“ navrhoval Michal.

„Tím, kdo řídil všechny práce a kdo uzavřel smlouvu s majitelem půdy. **Lokátor** je od latinského slovesa locare – umístit, usídlit, pronajímat. Od všech osadníků by vybral peníze a zaplatil poplatky za užívání pozemku. Za to by získal úřad **rychtáře** (rychtář byl předním představitelem obce) a spravoval vesnici podle platných zákonů.“

„Pořád bychom bydleli v dřevěné chatrči?“ šklebila se Irenka.

„Za čas by táta postavil ze silných klád pěkný nový dřevěný dům s hospodářskými budovami a pevným plotem v centru vesnici. Za domem se pásli koně, volí, krávy a kozy. Na polích rostlo obilí a hrách, úroda se rok od roku zlepšovala, protože lidé používali pluh, který na rozdíl od háku oral hlouběji a půdu obracel. Táta by pěstoval žito, na vrchovině dávalo větší výnosy než pšenice a proso. Každý rok by zjara osil jen část půdy a část nechal ladem (**úhorem**), aby si půda odpočinula. Později by začal využívat nový **trojpolní systém**, který začal střídat jař (osela se na jaře), ozim (osela se na podzim) a úhor. Úhor se využíval jako pastvina pro dobytek. Na potoce klapal vodní mlýn.“

„Já bych radši na hrad,“ kroutila se Irenka. Najednou jí studená kamenná hradní komnata připadal útulnější než obyčejný srub v kopcích daleko od Prahy.

O tom, jak Přemysl Otakar II. založil hrad Královec

„Na počátku své vlády, v zimě na přelomu let 1254 a 1255 se Přemysl Otakar II. vydal na **křížovou výpravu** do Prus.“

„Jako kdysi Vladislav II. k císaři Manuelovi?“ zeptala se Irenka.

„Tentokrát směřovala výprava na sever k Baltu k pohanským Prusům, podobně jako cesta svatého Vojtěch. Přemysl se předváděl před celou Evropou. Toužil po uznání papeže Inocence IV. a po obdivu evropských králů, knížat i předních šlechticů. V zátoce při ústí řeky Pregoly do Baltského moře založil hrad a pojmenoval ho **Královec** (Königsberg, dnes ruský Kaliningrad). Z výpravy se vrátil ověnčen slávou a pustil se do dalších dobrodružství. Nezáleželo mu ani tak na pokřtění pohanských obyvatel jako na osobní prestiži a úspěchu.“

„Co bylo kolem Královce, jen pustina?“ vyzvídal Michal.

„V Prusích operoval **řád německých rytířů**. Na severu dnešního Polska získal velké území a bojoval s pohanskými Prusy za podpory německé i české šlechty. Novou křížovou výpravu zorganizoval český král znovu po dvanácti létech v roce 1267, ale papežovi se Přemyslovy úmysly v Polsku a Litvě vůbec nezamlouvaly, a tak nakonec Přemysl celou akci vzdal.“

„Markéta zatím čekala sama na Pražském hradě,“ politovala Irenka Přemyslovu manželku.

Jak to bylo s Markétou Babenberskou

„Ještě než se stal Přemysl Otakar II. českým králem, získal **titul rakouského vévody**. 11. února 1252 se totiž oženil s Markétou Babenberkovnou, dědičkou rakouských zemí a začal

cílevědomě budovat svoji politickou kariéru. Když si Markéta Babenberkovna nebo také Babenberská brala Přemysla Otakara II., bylo jí přes padesát let. Dvacetiletému Přemyslovi mohla připadat jako jeho maminka. Markéta byla vdovou po Jindřichu VII., který se původně ucházel o Přemyslovu tetu Anežku. Sňatkem Přemysl upevnil své postavení v Rakousku, ale syna, následníka trůnu, se nedočkal.“

„Žili spolu až do smrti?“

„Kdepak. Přemysl Otakar II. potřeboval dědice a rozhodl se, že se znovu ožení. Věděl, že jeho nemanželský syn s Anežkou z Kuenringu se nikdy českým králem nestane.“

„S jakou Anežkou a jaký nemanželský syn, a co Markéta?“ divila se Irenka. Hlava jí šla z těch královských rodinných záležitostí kolem.

„Markéta dobře věděla, jak to s jejím manželstvím vypadá. Byla už jednou vdaná, dávno ovdověla a žádné iluze o velké lásce mladíka ke starší ženě si nedělala. A tak žili s Přemyslem Otakarem v tichém, spokojeném přátelství. Přemysl byl zamilován do půvabné urozené dívky ze známého a bohatého rakouského rodu Kuenringů. Markéta nemohla se zářivou krásou mladičké Anežky z Kuenringu soupeřit, ale zdálo se, že jí to nevadí a vše je v nejlepším pořádku.“

„Přesto Markétu opustil? Rozvedl se? Opustil i Anežku?“ naléhala Irenka na pana Tempora. Věděla, že zákeřných a surových vražd pomalu ubývalo a středověkou detektivku obratem vyměnila za rodinnou kroniku, plnou skandálků a afér.

„Přemysl Otakar II. nechal prohlásit manželství s Markétou za neplatné. Jako důvod uvedl, že Markéta po smrti svého

prvního manžela vstoupila do kláštera a složila slib čistoty. Markéta opustila královský dvůr a odjela do Rakouska, kde roku 1267 zemřela.“

„Jak to bylo s Anežkou?“ dychtila Irenka po dalších skandálních odhaleních.

O velké lásce Anežky z Kuenringu, zvané Palcéřík

„Anežka byla Markétinou dvorní dámou. Zamilovala se do urostlého, mocného krále a Přemyslu Otakarovi se její upřímnost a přirozené způsoby také zamlouvaly. U dvora přezdívali Anežce Palcéřík. Ohnivě rezavé vlasy totiž nosila přistřižené do tvaru helmice. Radovala se z každé maličkosti, tropila hlouposti a všichni ji bezmezně obdivovali.“

„Nosila krásné šaty a spoustu šperků a drahokamy,“ hádala Irenka.

„Večer si Anežka oblékala spodní košilku z jemného plátna a přes ni svrchní sukni, zdobenou lemováním, pošíť zlatými destičkami a drahokamy. Sukně mohla být modrá, zelená, žlutá i karmínově červená stejně jako plášť, do něhož se Anežka nakonec zahalila. Dvorní dámě nechyběly prsteny, těžký zlatý náhrdelník a drahocenné spony ke spínání pláště.“

„Nejkrásnější prstýnek dostala Anežka určitě od Přemysla.“

„Takový prstýnek se safírem stál i několik tučných volů,“ upřesnil pan Tempora. „Lidé tehdy věřili, že v drahých kamenech je zázračná moc, která je ochrání před nemocemi a začarováním.“

„A jak se Anežka Palcéřík oblékala ve dne?“ ptala se dychtivě Irenka.

„Na lovu nosila mužský oděv, byla rozpustilá a neposlušná jako malý kluk. Jezdila na nesedlaném koni s mečíkem u pasu a v krátkém pláštíku pošítem kožešinou. Doma ji vídali zahalenou do měkkých vlněných rouch a těžkých brokátových pláštěnek.“

„Povězte nám ještě o Anežčině synkovi,“ škemrala Irenka.

„Anežka z Kuenringu měla s Přemyslem Otakarem II. tři děti, chlapce Mikuláše a dvě holčičky. Všechny se narodily před rokem 1260, než se Přemysl rozešel s Markétou. Přemysl Otakar se o děti vzorně staral. Snažil se je zabezpečit různými statky a výsadami, např. malý Mikuláš dostal opavské vévodství. Král vozil dětem hračky, chlapci daroval keramického koníčka, písťalku a míč, holčičkám panenky s nádobičkem.“

„Pak se král znovu oženil,“ smutně prohlásila Irenka. „Proč si nevzal Anežku Palcéříka, když ji tolik miloval?“ vyčetla panu Temporovi.

O královně Kunhutě a slavné hostině na Letenské pláni

„Po odchodu Markéty hledal Přemysl Otakar II. dívku z královského rodu, která by mu dala syna a budoucího krále. Vybral si Kunhutu, patnáctiletou vnučku uherského panovníka Bely IV.“

„Byla svatba,“ radovala se Irenka, na trápení Anežky Palcéříka rychle zapomněla.

„Svatba byla v Bratislavě 25. října roku 1261. Teprve 25. prosince se v Praze konala slavnostní korunovace. Přemysl i

Kunhuta přijali královskou korunu v chrámu svatého Víta z rukou mohučského arcibiskupa Wenera.“

„Přemysl už ale králem byl,“ divil se Michal.

„Ano, jenže bez korunovace. Do Prahy se sjeli vzácní hosté zblízka i zdaleka. Na dnešní Letenské pláni se konala velkolepá hostina, která trvala dva dny. Jedli, pili, hodovali a král mohl na svých listinách uvádět titul Otakar, z boží milosti král český, vévoda rakouský a štýrský a markrabě moravský.“

„Konečně se narodil následník trůnu?“

„Přemysl Otakar II. měl s Kunhutou nejprve dvě dcerky, Kunhutu a Anežku.“ (Zase Anežka, roztrhl se s nimi pytel, vrtěl hlavou Michal.)

„Následník trůnu Václav, budoucí král Václav II., se narodil deset let po svatbě s Kunhutou, 27. září 1271.“

Jenom hrady, vesnice a kláštery?

„Na venkově bychom mohli s Přemyslem Otakarem vidět vesnice, hrady a kláštery,“ popisoval Michal českou krajinu ve 13. století.

„A ještě něco nového,“ zatvářil se tajemně pan Tempora. Děti nevěděly. „Města,“ prozradil vítězně a už vytahoval obrázek Českých Budějovic.

„Já bych radši na hrad,“ škemrala Irenka.

„Hrady až za chvíli,“ rozhodl Michal. Zase by se obírali středověkými šaty, šperky a kosmetikou, to určitě.

„Čechy i Morava byly ve 13. století poměrně hustě osídleny, měly více než jeden milion obyvatel,“ začal trochu oklikou pan Tempora. „Lidé žili téměř na celém území, jen

pohraniční hvozdy a některé vnitrozemské kopcovité oblasti zůstávaly ještě neobydlené. Pavučinou **zemských stezek**, směřujících do Prahy a na Moravě do Brna a Olomouce putoval panovník se svojí družinou, obchodníci, poselstva a vojska na válečných taženích. Na křižovatkách zemských cest se poutníci obvykle zastavili ve velkých osadách s tržišti a hrady, kde velmožové vykonávali správu svého okrsku. Ve volné krajině byly roztroušeny větší a menší vesnice, hrady a kláštery.“

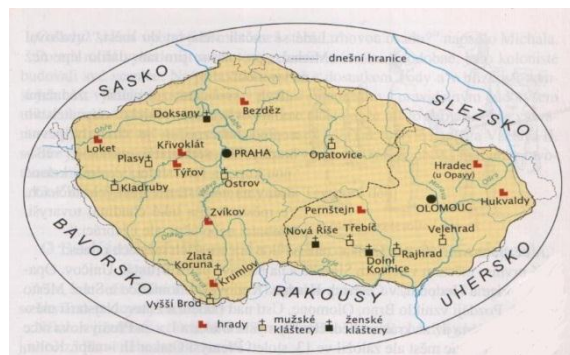
„Jaké hrady a jaké kláštery?“ hned se ptaly děti.

„Hrady? Tak např. Loket, Křivoklát, Týřov, Zvíkov nebo Bezděz. A kláštery v Kladrubech, Ostrově u Davle, v Třebíči, v Rajhradě u Brna, tam žili benediktini. Nebo v Plasích, ve Zlaté Koruně, Vyšším Brodě, Velehradu, tam zase cisterciáci. Ženské kláštery bychom viděli třeba v Doksanech, Nové Říši u Telče a Dolních Kounicích (premonstrátky).“

„A města, kde byla města?“ dorážel netrpělivě Michal.

„Pod některými hrady se usazovalo stále více obchodníků a řemeslníků.

Nejlépe prosperovala potravinářská, textilní, oděvní, kovodělná, kožedělná, dřevozpracující a stavební řemesla. Tržiště vzkvétala, v **podhradích** kypěl rušný život. Tam tomu bylo v Praze, Litoměřicích, v Hradci (Králové), Kouřili, Brně a Olomouci.“

Města a městečka, to tu ještě nebylo!

„V sousedních německých zemích již měly velké trhové a obchodní osady své výsady, práva a povinnosti, **tzv. městská práva**. Ze saského Magdeburku a bavorského Norimberka se přes Slezsko dostala znalost těchto práv na Moravu a pak do Čech. Osady, kterým městská práva potvrdil panovník, se stala městy. Pyšnila se mnohými výsadami.“

„Jakými?“

„K nejdůležitějším patřilo **právo hradební** (opevnit město hradbami), **trhové** (konat trhy), **várečné** (vařit pivo), **hrdelní** (trestat provinilce, odsoudit je i k smrti a popravit) a **právo mílové**. Na jednu míli od města se nesměl usadit cizí řemeslník (jedna míle měřila za Přemysla Otakara II. asi 7,5 km). Města zakládal především panovník, to byla **města královská**. Ale i významní šlechtici a církevní hodnostáři, taková **města** se nazývají **poddanská**.“

„Lidé se začali stěhovat do měst,“ uvažoval Michal, „protože se jim tam dařilo lépe než na vesnici.“

„Byli svobodní, nepatřili žádnému velmožovi jako vesnické obyvatelstvo a před nebezpečím je chránily pevné hradby. Ti nejbohatší, **měšťané**, většinou kupci a řemeslníci, vlastnili krásné domy na náměstí a v blízkých uličkách. Ve městech žila také chudina, tovaryši, služebníci nebo učni, ale i žebráci.“

„A bezdomovci,“ dodala Irenka, „takový lidé žijí v našich městech i dnes.“

„K prvním městům v českém Slezsku a na Moravě patřil Bruntál, Uničov, Opava, Jemnice a Hodonín, v Čechách Hradec

(Králové), Litoměřice a Staré Město pražské. Později vzniklo Brno, Olomouc, Ústí nad Labem a Žatec. Nejstarší města byla založena již za krále dědečka Přemysla Otakara I. a za Přemyslova otce Václava I. Nejvíc měst ale založil ve 13. století Přemysl Otakar II. – např. Kolín, Kouřim, Čáslav, Nymburk, Most, Kadaň, Domažlice, Tachov, Klatovy, Písek, Poličku, Uherské Hradiště, Litovel a další.“

„Co když si král vybral jiné místo než starou trhovou osadu?“ napadlo Michala.

„Potom mohl vybudovat **město ‚na zeleném drnu,‘** podobně, jako kolonisté budovali své vesnice. Na příhodném místě s dostatkem vody a v blízkosti zemských cest vyměřil lokátor městský prostor s náměstím a pravidelným půdorysem ulic a uliček. A stavělo se. Když se po čase ukázalo, že místo nebylo dobře vybráno, mohlo se celé město přestěhovat o kousek dál. Tak to bylo např. za Václava II. se Starým a Novým Bydžovem. Postupně vznikaly i menší obce s malými pravomocemi, městečka.“

Středověký manažer, lokátor Hirzo

„Náš táta by jako lokátor dokázal postavit i město České Budějovice,“ kasala se Irenka.

„Budějovice měly svého lokátora jménem Hirzo, purkrabího hradu Zvíkov. Také se někdy v různých písemnostech nazývá Hrz. Známe ho už v roce 1241 jako mistra kuchyně na

dvoře krále Václava I. Za odboje mladého Přemysla Otakara stál věrně při Václavovi a dostal za to přirozeně odměnu, povýšil. Stal se purkrabím na Zvíkově, a místo aby dohlížel na královské pochoutky, začal se věnovat jiným záležitostem. Bohatí, a Přemysl Otakar II. se s ním nejprve nebavil. Urazil se a uražený panovník, to není žádná legrace. Poznal ale jeho schopnosti, které musí mít každý dnešní správný manažer. Purkrabí nakonec dohlížel na budování zlatokorunského kláštera a města Písek.“

„A Budějovic.“

„Ano, Budějovic. Hirzo dal naráz vyměřit celé městiště – to je prostor pro budoucí město. Rozděлил ho pravidelnou sítí širokých ulic, protínajících se v pravých úhlech,“ ukazoval pan Tempora na obrázku.

„Jako šachovnice,“ podotkl Michal.

„Vyznačil i místo pro budoucí kostel a dominikánský klášter. Uprostřed městiště ponechal místo na veliké čtvercové náměstí, které měří přibližně 17 400 m², podobně jako náměstí německého Kolína nad Rýnem. Na náměstí se pak konaly trhy a v Budějovicích na něm stála také šibenice a **pranýř**, kam se přivazovali provinilci celému městu na posměch.“

„To byla ale ostuda,“ reagovala okamžitě Irenka. Zase nějaký skandálek, libovala si.

„**Pranýř** mohl být sloup, vyvýšený podstavec, klec nebo malý dřevěný domeček. Odsouzeného svlékli, přivázali k pranýři a někdy pomazali medem, aby po něm lezlo hodně much.“

Perličková koupel nebo whirlpool? O lázních, lazebnících a bradýřích

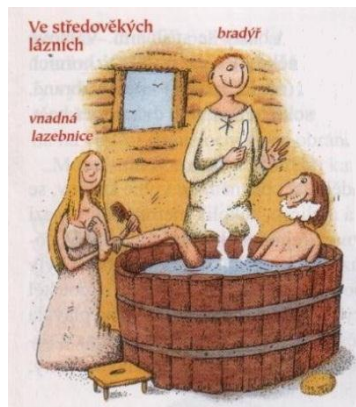
„Ve středověku pečovali lidé především o čistotu duše. Osobní hygiena byla výsadou bohatých, a to ještě ne všech. Jen výjimečně věnovali ženy i muži pozornost čistotě svého těla tak jako v antickém Římě. Majetní sice dbali na luxusní oblečení, ale s mytím a koupáním si mnoho starostí nedělali.“

„Koupelny určitě neměli,“ podotkl Michal.

„Ve městech bývala jedna či více **lázní** s teplou i studenou vodou a horkou párou. Lidé se koupali v dřevěných kádích nebo kamenných vanách. **Lazebník**, provozovatel lázní, poléval rozpálené kameny vodou, návštěvníci seděli na dřevěných stupních a potili se v páře. Konverzovali, pili různé nápoje a lazebnice, které v lázních obsluhovaly, nabízely erotické služby. Muži se mohli nechat ostříhat a oholit. **Bradýř**, dnešní holič, běžně pouštěl žilou zákazníkovi, který se necítil zdrav. Nařídil mu na rukou cévy a nechal vytéci trochu krve. Věřil, že nemocnému pomůže od krevnatosti – vysokého krevního tlaku – a jiných neduhů.“

„Doma se každý jen tak opláchl v lavórku,“ vzpomínal Michal na dědečkovo vyprávění o skautských létech v dřevěné chatce nad Davlí, plné škvorů ve zčernalých trámech nade dveřmi.

„Také oblečení bylo špinavé. Šaty plné blech, ve vlasech vši, v truhle na prádlo švábi a štěnice. Na noc lidé odložili svrchní

oděv a na lůžko ulehli ve spodní košili, kterou měli celý dne na sobě a mnohokrát ji propotili. V komoře rejčila spousta myší a krys, v obytných místnostech se často provozovalo řemeslo nebo pobíhali vepřící a kozy. Blechy a vši šířily dýmějový mor.“

Nemoci a špitály středověkých měst

„Vzpomínám si, jak jste vyprávěl o odpadcích, co se za Vladislava II. vršily na Starém Městě pražském na ulicích,“ připomněl Michal.

„Nejen za Vladislava II., také za Přemysla Otakara II. a dalších panovníků. Veřejná hygiena byla stejně nedostačující jako osobní čistota. Na ulicích vládl nepořádek, uprostřed tekly ve strouhách splašky a hnily mršiny, v blátě se povalovali toulaví psi a kočky. Neexistovala kanalizace ani vodovod, voda se čerpala z městských studní.“

Špatné hygienické poměry a nedostatečné lékařské znalosti znamenaly pro obyvatele měst velkou hrozbu. Běžné nemoci zabíjely stejně jako katastrofální **epidemie**. Chřipku, angínu, zánět slepého střeva dnes lékaři udolají antibiotiky. Tehdy představovaly téměř jistou smrt. Ještě horší byly morové epidemie.

„Třeba **dýmějový mor**.“

„Jak už jsem řekl, dýmějový mor šířily zejména blechy a vši. Projevoval se zduřením uzlin po celém těle, na krku, v podpaží, ve slabinách, hnisáním otevřených ran nebo silným kašlem. Voda ze zamořených studní šířila nákazu obrovskou rychlostí. Obyvatelé měst utíkali na venkov, ale ti, co se nakazili,

většinou zemřeli. Domy, kde se mor objevil, byly označeny bílým křížem, židovská obydlí žlutým kolečkem.

Nejstrašnější ovšem byl **hladomor** po velké neúrodě v letech 1281 – 1282. Vyčerpaní lidé umírali hladu, ale hlavně na infekční onemocnění, kterým se jejich slabé tělo nedokázalo ubránit.“

„Všechny nemoci ale nebyly smrtelné?“ zeptal se Michal s nadějí v hlase.

„Z mnoha nemocí se lidé vyléčili, doma nebo v městských špitálech,“ potěšil ho pan Tempora. „**Špitály** zakládali šlechtici, kláštery i města a zpočátku soužily k ubytování pocestných. Ve špitálech nacházeli útočiště i chudí a nemocní, invalidé a staří lidé, kteří se už nedokázali sami o sebe postarat. Většinou se špitály stavěly poblíž hradeb nebo dokonce za hradbami v blízkosti města spolu s kostelíkem či kaplí. Špitál svatého Františka založila roku 1232 Anežka, sestra Václava I. a Přemyslova teta.“

„Myslíte klášter Na Františku?“

„Ne, špitál se sice jmenoval svatého Františka, ale stál v Praze na Poříčí poblíž kostela svatého Petra.“

Irenku zajímalo, zda o hladomoru psali kronikáři a hned se na to pana Tempory zeptala.

Léta Páně 1282. Strašlivý hladomor a co se přitom všude dělo

Pan Tempora zalistroval ve svých zápiscích. Až se mu trochu zalesklo v očích slzami, když předčítal dětem o neštěstí a bídě postižených.

„Léta Páně 1282...‘Chodili tedy chudí, hnáni nesmírným hladem, po pražských ulicích a náměstích a po domech měšťanů, prosíce o almužnu. Vraceli se k večeru a trpěli hladem jako psi a hladem souzeni reptali. Žebrali též nesčetní řemeslníci, z nichž někteří mívali kdysi svého jmění v ceně sto hřiven stříbra, a když byli někteří o to o všechno připraveni, prodávali náramky, náušnice a řetízky svých manželek, chtějíce aspoň zdraví života zahrnutí hladu zachovati. A přece mnozí z nich život bídě končili. Když přicházeli do města pražského žebrači z venkova, kterých bylo bezpočtu, začali krást u ohně hrnce s pokrmu a jiné domácí věci. A proto byl toho času zakázán všem chudým přístup do domů. Někteří chudí, byvše přijali na nocleh, v noci vstali, zabili hospodáře a zahubili jeho rodinu a pobravše lepší věci, odešli. Jedna žebračka vzala na nocleh do své chýše chudou ženu, jež měla všeho všudy pět kousků chleba v pytlíčku a šaty, jež měla na sobě, nemohly stát za dvě vejce. A přece žebračka z vnuknutí ďáblova puzena velkým hladem ji v noci zabila, když spala, sekyrou jako vepře, a tak se dopustila zločinu vraždy.’“

To se může klidně stát i dnes, pomyslel si Michal, jen ta šibenice by chyběla.

„Mrtvé pohřbívali v Praze do hromadných hrobů. Vykopali obrovské jámy, do každé se vešlo obrovské množství mrtvých těl. Z jara pochovávali na písčítých vltavských ostrovech a za hradbami města,“ vysvětloval pan Tempora.

„Na venkově také lidé trpěli hladu?“ zamlouvala Irenka neveselé představy.

„I na venkově. Kronikáři o tom píší: *„Mimo to se přihodilo ve vsi, zvané Hořany, jež náleží ke kostelu sadskému, že jedna*

dcera, pozbyvši všeho citu a nepamětliva lásky k matce, svou matku rozsekala na kusy, uvařila ji a snědla.'

Michalovi se zdálo, že všude kolem se to hemží krysami a ve vlasech mu lezou vši. Ani čistotného Palackého nedokázal jako obvykle podrábat na bílém bříšku. Raději honem obrátil řeč.

Když nadešel čas zábav a her

„Co zábava? Jak se lidé ve městech bavili?“ dožadoval se Michal veselejšího pokračování. „Multikina asi neznali, k McDonaldu nechodili, na video nekoukali, počítačové hry nehráli, co vlastně celý den dělali?“

„Oni totiž celý den pracovali,“ vysvětloval pan Tempora. „Ale na zábavu se také našli čas. Muži navečer sedávali venku nebo v **krčmách**, náruživě hrávali v kostky (původně hra s kameny neboli vrhcáb) a často se pak do krve poprali. Stejně oblíbená byla ‚dáma‘ a později šachy. V krčmě se někteří zastavili i během dne, sázeli se o dobytek a uzavírali různé obchody s cizími kupci. Pak následovalo pohoštění obou zúčastněných stran. Krčmy byly otevřené do noci, i když ruch všedního dne utíchal a brána města se uzavřela.“

„Pili vodu, pivo, víno a kořalku,“ vypočítal Michal.

„Pilo se pivo, vařené z pšenice a teprve později z ječmene, víno, různé šťávy, mošty a medovina. K tomu si dávali slanečky (herynky) s chlebem, oukrop, hrách se zelím a majetnější za dobrých časů rožněnou drůbež či vepřovou pečení.“

„Do hospody chodili asi jen muži,“ konstatoval Michal.

„Ženy, pokud nepracovaly v lázních, pečovaly o domácnost, vychovávaly děti, vařily, uklízely, šily a vypomáhaly

v řemeslnické dílně. Manželky bohatých měšťanů si najímaly dostatek služebnictva. Pak měly čas na klábosení při cestě z kostela nebo u některé stejně dobře situované sousedky. Přitom vyšívaly složité ozdobné vzory na dámských i mužských oděvech. Možná trochu i flirtovaly, ale mimomanželský vztah si musely dobře rozmyslet. Podle městských práv mohl oklamáný manžel ve 13. a 14. století okamžitě zabít nevěrnou ženu i s jejím přítelem nebo oba zahrabat do země a probodnout kůlem.“

Co je parkán. Také o hradbách, bránách, věžích a baštách

„O životě prostých lidí jsme se toho dozvěděli už dost,“ pronesl Michal. „Mě by zajímalo, jak to bylo s městským opevněním.“

„Mně jste slíbil povídání o hradech a hradních paních,“ zlobila se Irenka.

Když dojedli borůvkový koláč, pan Tempora pokračoval podle Michalova návrhu. Kocour Palacký se přemístil nenápadně do kuchyně, kde si z pekáče pochutnal na zbylých okrajích s trochou žmolenky.

Městské opevnění se stavělo podle toho, kde se město nacházelo. Na rovině nebo v kopcích, u řeky, u rybníka nebo blízko hradu. Nejdůležitější byla zeď – **hradba** – dřevěná palisáda, ale velmi brzy budovaná z kamene nebo cihel. Obvod hradby měřil asi jeden až dva kilometry, podle velikosti města, hradby dosahoval výšky dvou až „šesti metrů. Základy hradby zakopali stavitelé do hloubi dvou metrů a hradby byly kolem dvou, později

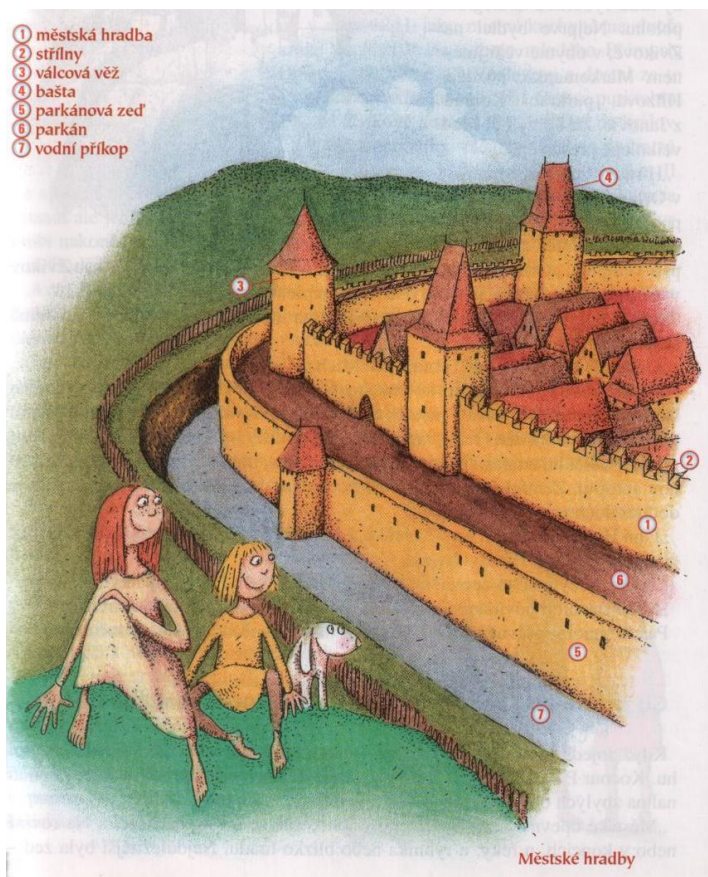
až šesti metrů silné. Nahoře měla hradba na vnitřní straně ohoz pro obránce, vně hradby vedly střílny.“

„Museli mít obrovskou spotřebu kamene, cihel a dřeva,“ přemýšlel Michal.

„To ještě není všechno. Hradbu zesilovaly věže a bašty se střílnami. Válcové věže stály v ohybech zdí a byly zpravidla čtyři, někdy i větší počet. V horních patrech věží umístili obránci velké kuše, později (od 15. století) i palné zbraně. **Bašty**, to byly úspornější věže. Např. město Vysoké Mýto mělo dvacet pět bašt, Beroun dokonce třicet sedm.“

„A ten parkán?“

„Mezi první hradbou a příkopem, který odděloval opevnění od volné krajiny, se stavěla druhá zeď. Označovala se parkánová a uličce, několik metrů široké, mezi dvěma hradbami se říkalo parkán, to je slovo zřejmě arabského původu. V době míru město parkán pronajímalo, např. různým řemeslníkům.

V hradbách byly podzemní chodby a schodiště. **Příkop**, hluboký asi pět metrů, se někdy napouštěl vodou a v klidných dobách v něm chovali ryby. V příkopě se válela nebo plavala spousta odpadků. Hlavní vjezd a výjezd z města zajišťovala **brána** s těžkými dubovými vraty, železnou zvedací mříží a padacím mostem přes příkop.“

„Hradby byly stále střeženy,“ ubezpečoval se Michal.

„Na hradbách hlídali strážníci. Ve **věži** měli zbrojnici a ve vyšším patře bydlel hlásný, který si potřebné věci vytahoval nahoru po provaze. Jakmile spatřil nepřítele, burcoval na poplach.“

„Brána byla zamčená, otvíral a zavíral ji muž zvaný ‚branný‘ a klíč na noc odevzdával purkmistrovi města. Na své opevnění byli obyvatelé měst, jak se patří hrdí. Za největší potupu považovali, když museli hradby za trest rozbořit, protože se provinili proti nějakému nařízení panovníka.“

„A teď zpátky na hrad“ potěšil Irenku pan Tempora.

Jak se žilo krumlovské hradní paní

„Na hradech se museli cítit páni bezpečně,“ domýšlel si Michal.

„Panovník i jeho velmožové rychle bohatli a hrady byly dobře zásobeny. Mocné panské rody zvětšovaly svá panství. Na jihu Čech se usadili Vítkovci a svou rozpínavostí, pýchou a politickými ambicemi působili Přemyslu Otakarovi II. těžkou hlavu. Vítkovci, podle svého znaku nazýváni páni z růže, se dělili na několik rodových větví. Vlastnili významné hrady (Český Krumlov, Rožmberk, Jindřichův Hradec, Landštejn, krátce

Hlubokou nad Vltavou), městečka a desítky vesnic se stovkami prostých lidí (poddaných), kteří na jejich panství žili a pracovali.“

„Tak třeba paní ‚Vítkovcová‘, jakpak se jí žilo na krumlovském hradě?“ vyzvíдалa Irenka. „Nebylo jí v kamenných místnostech velká zima?“ představila si sama sebe v dlouhých červených šatech a kožešinovém plášti. Venku je teplý letní den, ale úzkým okénkem sluníčko do hradu nenakoukne.

„Manželka Vítka z Krumlova se jistě neměla zle. V hlavní komnatě, nádherně zdobeném rytířském sále se topilo v krbu, do ložnice sloužící přinesli přenosné železné koše plné řehavého dřevěného uhlí. V rytířském sále byly stoly, lavice, židle a židličky, různé skříňky ve zdi na ukládání cenností, v ložnicích truhly na uložení výzbroje a šatstva. Na lůžku se mohla ohřát pod spoustou měkoučkových kožešin a vlněných příkrývek. Podobně jako ve městech i na hradě měli lázně, většinou v samostatném domečku mimo hradní budovu. Chvilé o samotě trávil rozjímáním v hradní kapli.“

„Jak se na hradě vařilo?“ sondovala Irenka výhody středověkého hradního bydlení.

„Pečlivá a pilná hradní paní jistě chodila kontrolovat provoz **hradní kuchyně**, zvláště když očekávala hosty. V kuchyni se vařilo na otevřeném ohni, a proto mívala hradní kuchyně vysoký komín. Na otevřeném ohni se rožnilo maso, v peci se pekl chléb a drobné pečivo, v kotlích na ohni vařil kuchař polévky, kaše, zelí a jiné potraviny. V blízkosti ohně se stále ve velké

nádobě ohřívala voda. Aby se kuchaři nezkazilo maso, ukládal je do komůrek, vytesaných podél hluboké, studené chodby ve skále.“

„Potom sloužící prostřeli slavnostní tabuli.“

„Stoly pokryli vyšívanými ubrusy a na ně rozložili různé misky a mističky, poháry a kalíšky z jemné keramiky, ze dřeva a cínu; talíře středověký člověk ještě nepoužíval. Domácí pán s paní i hosté jedli rukama a lžícemi, velké vidličky a nože sloužily k porcování masa. Na hodování si svítili loučemi, to byly dlouhé smolné třísky, a kahánky.“

„Jak se bavila šlechta a panovník?“ vložil s do debaty Michal.

„Co když se paní ‚Vítkovcová‘, vlastně paní z Krumlova, začala nudit?“ starala se Irenka.

Proč se hradní paní vůbec nenudily

„Paní na Krumlově se určitě nenudila. Pokud ji nezajímalo provoz hradního hospodářství, bavila se v kruhu hostů hradního pána. Ti se předváděli v nádherných drahých oděvech a luxusní zbroji, skládali dámám komplimenty, dámy i pánové hráli šachy, debatovali, četli rytířské romány o lásce, recitovali a zpívali nebo si na hrad zvali **trubadúry** – potulné pěvce a hudebníky. Na nádvořích pořádali šlechtici rytířské turnaje a bojovali o přízeň vyvolených dam. Často vyráželi na lov.“

„Přemysl Otakar II. se určitě v rytířských zábavách nedal zahanbit,“ prosazoval Michal svého oblíbence.

„Královské dvory byly vždy centrem kultury, přepychu a blahobytu. Už za Přemyslova otce Václava I. se pražské královské sídlo skvělo leskem a nádherou a stejně tak za jeho syna Přemysla Otakara II. Nejpřednější šlechtici, dvorští úředníci, se spolu s význačnými duchovními scházeli k politickým debatám. Pestrý a nákladný dvorský život vedli také moravští markrabí při svém pobytu v Brně, Olomouci a ve Znojmě.“

„A královna?“

„Královna měla svůj **fracimor** – dvorní dámy, krásky z urozených rodin. O zábavu se jim starali kejklíři a pištci, o žhavých módních novinkách je informovali cizinci z blízkých i dalekých zemí.“

„Kdo byli **minesängři**?“ položil Michal novou otázku. Kocour Palacký ani Irenka to nevěděli, a tak pan Tempora vysvětloval:

„Minesängři byli slavní básníci a pěvci. Skládali verše, hráli na loutnu a cestovali po evropských královských a šlechtických dvorech, kde předváděli své umění. Čím slavnější minesängr dvůr navštívil, tím více byl jeho pán obdivován, tím více byl ‚in‘. K Přemyslu Otakarovi II. jezdil např. Fridrich von Sunburg nebo Tannhäuser, na Krumlově prý obdivoval rytířské turnaje proslulý minesängr Ulrich von Lichtenstein.“

„Kde vzal Přemysl Otakar, král železný a zlatý, i ostatní velmožové takové bohatství?“ přemýšlel Michal.

O bankéři Eberhardovi

„Český král vybíral **daně**, tak jak to dělá v dnešní době stát. Ale stejně jako dnes ani tehdy nestačily příjmy z daní pokrýt výdaje. Co uděláš, když nebudeš mít peníze na jídlo, bydlení a ošacení?“ zeptal se pan Tempora Michala.

„Vezmu si **půjčku**,“ hbitě odpověděl Michal a okamžitě vyjmenoval různé druhy půjček od českých i zahraničních bank.

„Správně. Ale zadlužíš se. Přemysl Otakar II. si také půjčoval, zejména od šikovných českých, německých a židovských obchodníků. Králi půjčovali také mincmistři, např. známý mincmistr Eberhard.“

„Kdo byl Eberhard? Bankéř?“ ptala se Irenka.

„**Mincmistr** Eberhard šéfoval mincovně, kde se razily ze stříbra **peníze** zvané denáry a brakteáty. Půjčoval Přemyslu Otakarovi II. i jeho otci Václavu I. a byl za to odměňován. Už za Václava I. se stal lokátorem kupecké osady kolonistů z jižního Německa, založené kolem kostela svatého Havla na dnešním Starém Městě pražském. Podnikal v hornictví, zbohatl a později zastával úřad nejvyššího mincmistra v království. Kromě ražených peněz mohl král platit také kusovým stříbrem v hřivnách. Jedna hřivna stříbra vážila čtvrt kilogramu.“

„Odkud mincovny stříbro získávaly?“

„Především z bohatých jihlavských a kutnohorských dolů. Těžily se i jiné kovy, měď, cín, železo, olovo a zlato. Zlato se také rýžovalo na Otavě, jejích přítocích a jiných zlatonosných řekách.“

Sezame, otevři se!

Děti si nedovedly představit dobývání stříbra v hlubokých šachtách a slojích bez vyspělé techniky. Jak vůbec horníci stříbrná ložiska objevili?

„Dříve horníci těžili stříbrnou rudu v povrchových dolech kolem Stříbra a Malína, výnosy byly velmi nízké. Nález stříbrných ložisek na Českomoravské vrchovině v polovině 13. století a později poblíž Kolína vyvolaly pravou **stříbrnou horečku**, do Čech se valily tisíce havířů z domova i z Polska, německých zemí, Uherska a Štýrska. V místech stříbrných nalezišť vznikla bohatá horní města **Jihlava** a **Kutná Hora**. V Jihlavě působil i mincmistr Eberhard, v Kutné Hoře vytěžili na konci 13. století až 30 tun stříbra ročně, to je přes 40 % celé těžby stříbra tehdejší Evropy.“

„A jak to stříbro objevili?“ stále nechápala Irenka.

„Když byly staré stříbrné doly vyčerpány, vypravili se horní podnikatelé hledat nové. Pozorovali zbarvení zeminy, druhy rostlin a používali také virguli, proutek, kterým se může objevit pramen pitné vody.“

„Možná, že volali Sezame, otevři se,“ představovala si Irenka středověké ‚stříbrokopy.‘

„Možná, ale zcela určitě proděravěli krajinu těžními jámami jako ementál. Kolem **těžních jam** vybudovali chatrče, zařízení na čištění rudy, hospody a kramářské boudy. Všude skřípaly rumpály na odčerpávání vody z dolů a vršily se hlady hlušiny. Z milířů, kde se pánilo dřevěné uhlí, stoupal k nebi voňavý kouř. Stříbro opouštělo hlubiny země a český král bohatl.“

Smutný konec zlatého a železného krále

„Po roce 1273 byly šťastné dny skvělého panování Přemysla Otakara II. sečteny. Ve Frankfurtu byl zvolen římským králem Rudolf Habsburský ze starého německého šlechtického rodu. Evropská politická elita dala svou volbou jasně najevo, že o schopného a úspěšného vladaře, a tím Přemysl Otakar II. bezesporu byl, není zájem. Co kdyby chtěl prosazovat své originální a chytré myšlenky?“

„Odkud se vzal ten Rudolf?“ ptala se Irenka.

„Habsburkové byli ve 13. století sice urození, ale zcela bezvýznamní. Pocházeli od horního Rýna, počátkem 11. století si vystavěli mezi Basilejí a Curychem hrad na vysoké skále, který pojmenovali Habichtsburg. Jestřábí hrad, a začali bohatnout. Vychytralý a krutý Rudolf skočil po koruně jako mlsný kocour po smetaně.“

Palacký naštěstí tiše pochrupeval, jinak by se musel proti takovému nařčení rázně ohradit.

„Přemysl Otakar II. s volbou Rudolfa nesouhlasil. Brzy mezi oběma panovníky jiskřilo otevřené nepřátelství. Soupeři se obklopili svými příznivci a chystali otevřený boj. Pak už šlo všechno rychle a kronikáři i historikové o posledních létech Přemysla Otakara II. a o bitvě u Suchých Krut popsali mnoho papíru. V Čechách se proti Přemyslovi postavili Vítkovci, odepřeli mu poslušnost a Rudolf se radoval. Roku 1276 přinutil Přemysla Otakara vzdát se získaných zemí, Rakous, Štýrska, Korutan, Kraňska a Chebska. Za hranicemi ztrácel Přemysl přátele a doma autoritu; Vítkovci v čele se Závíšem z Falkenštejna odmítali uznat královské pravomoci.“

„Kdo to Závíš z Falkenštejna?“ chtěl vědět Michal, ve vyprávění pana Tempory se Závíš zatím neobjevil.

„Závíš byl synem Vítkovce Budivoje z Krumlova a Perchty z Falkenštejna. O sedmáct let mladší než Přemysl Otakar II. Vedl Vítkovce v jejich odboji proti králi.“

„Jak to dopadlo?“ zeptal se tiše Michal. Věděl, že český král bitvu prohrál a padl v litém boji. Chtěl se o tom jen ubezpečit z úst pana Tempory.

„Svoji poslední bitvu svedl Přemysl Otakar II. 26. srpna 1278 na den svatého Rufa. S Rudolfem habsburským se utkal poblíž vesničky Dürnkrut (Suché Kruty) na místě, zvaném Moravské pole v dnešním Rakousku. Nepřátelé statečného krále srazili s koně, ukradli mu drahocennou zbroj a ubili ho k smrti.“

A do ticha zšeřelého pokoje zazněla slova z dopisu krále Rudolfa papeži Mikuláši III.: *„Tu konečně král ten přeslavný spolu s vítězstvím život ztratil.“*

„Myslím, že bych s Přemyslem Otakarem II. ani s Václavem I. neměnil,“ usoudil Michal, když chvilku přemýšlel o tom, co pan Tempora ten večer dovyprávěl.

„Tak slavný a tak těžký měl život. Ale oba něco v historii znamenali a to se o každém říct nedá. Přesto bych byl raději lokátorem Hirzem na Zvíkově nebo bankéřem Eberhardem,“ uzavřel rozpravu a věnoval se opět svému mobilnímu telefonu.

Irenka už ležela ve spacáku. Ještě nespala. Představovala si, že má husté, zářivě rezavé vlasy jako Anežka z Kuenringu a loučí se s Přemyslem Otakarem II. v přepychové hradní komnatě. Anežka pláče, Přemysl ji opouští a odjíždí za královnou Kunhutou na vraném koni, ozdobeném zlatými střapci.